

Népvándorlaskori teleprészlet és Árpád-kori településnyomok Battonya határában

SZABÓ J. JÓZSEF

Leletkörülmények

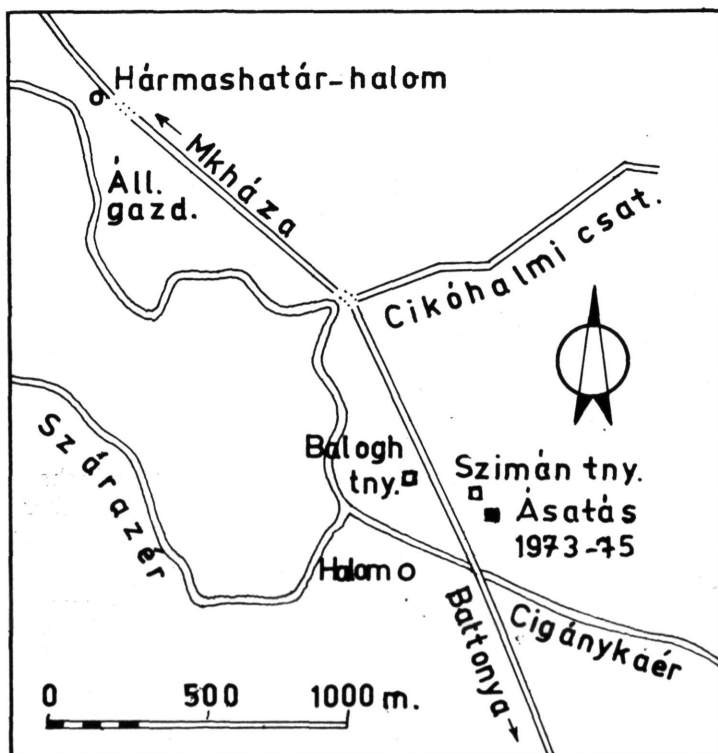
1964—1966 között Gazdapusztai Gyula leletmentő ásatásokat vezetett Battonyán (Békés megye, Mezőkovácsházi járás), a Vörös Október Tsz. homokbányájában¹. A lelőhely területe jelenleg a battonyai Május 1. tsz-hez tartozik, a Száraz-ér és a Cigányka nevű ér torkolatában fekszik egy kelet—dél-kelet—nyugat—északnyugati irányban 1 km hosszban elnyúló, kelet felé mintegy 300 méternyire kiszélesedő szigetszerű kiemelkedésen: nyugatról a Száraz-ér, délről a Cigányka, északról és keletről pedig egy napjainkban víz nem járta mélyedés határolja. Ennek a szigetszerű képződménynek a nyugati végén keresztülhalad a Battonya—Mezőkovácsháza közötti műútnak egy dél-kelet—északnyugati irányú szakasza (1. ábra).

Gazdapusztai Gyula a lelőhelynek a műúttól délnyugatra fekvő részén ásatott, és bronzkori temető sírjain kívül egy fiatalabb árokrendszer nyomait figyelte meg, amelynek egyértelmű kormeghatározása jellegzetes leletanyag és zárt leletgyűttesek hiányában nem volt lehetséges; az addig előkerült leletek alapján legkorábban az Árpád-korra volt keltezhető².

A 70-es évek elején a lelőhelyen, a műúttól északkeletre újabb területről termeltek le mintegy 40 cm vastagságú földréteget a homokbányászás megkönnyítésére. 1973—1975 között ezen a területen folytattunk leletmentő ásatásokat, amelyek újabb bronzkori sírokon kívül népvándorlási és Árpád-kori telepobjektumokat is eredményeztek. (2. ábra). A következőkben ezeket az objektumokat és leleteiket szeretnénk ismertetni. Figyelmen kívül hagyjuk azonban azt a néhány bronzkori töredéket, amely feltehetően a bronzkori sírok megbolygatása során kerültek közéjük³.

Népvándorlaskori objektumok

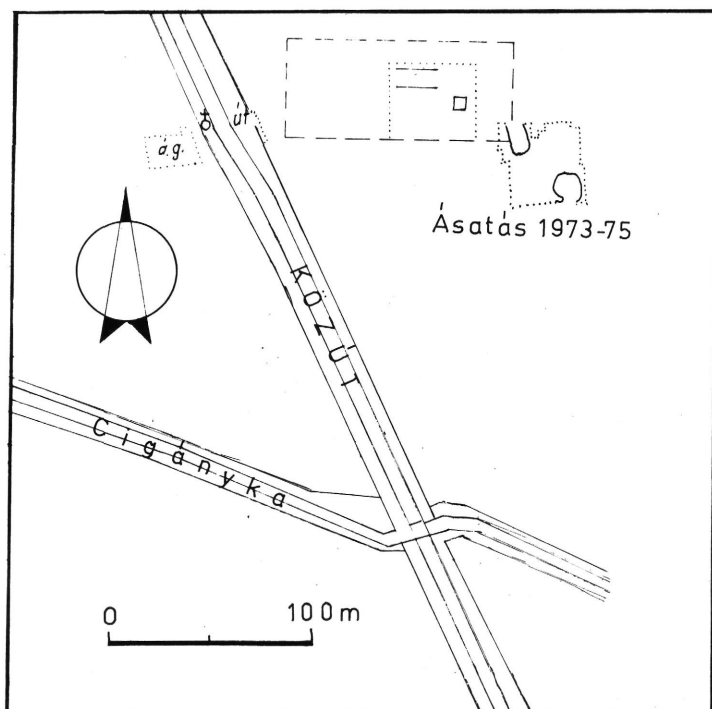
1. ház. Félig földbemélyített, téglalap alakú, sarkai lekerekítettek. H.: 272 cm, Sz.: 226 cm. Keményre döngölt, kissé egyenetlen padlójába öt oszlopluk mélyedt: kettő a kelet—nyugati irányú hosszanti tengely két végén, három pedig a sarkokban (3. ábra). Az északkeleti és az északnyugati sarkokban levő

1. ábra. Az 1973—1975. évi ásatások topográfiai helyzete
 Abb. 1. Topographische Lage der Ausgrabungen 1973—1975

oszloplukák kissé az északi fal alá tartottak (9. ábra a.). A déli fal mellett két karólyuk is volt. A ház nyugati végében igen vékony koromréteg volt helyenként, tűzhely nyomát azonban sehol sem sikerült megfigyelni. *Leletek*: korongolt, sötétszürke, szemcsés iszapolású, éles hasvonalú edény darabja (I. t. 1. — IX. t. 2.), fülcsonkos töredék (I. t. 2. — IX. t. 1.). Hasonló technikával készült, valamint kézzel formált, durva, apró töredékek előkerültek az oszloplukákból is.

A ház leletanyagának döntő többsége a beásás foltjának kirajzolódása előtt, a humuszrétegből került elő: korongolt, szürke, szemcsés iszapolású, íveltlen kihajló peremű edények darabjai (I. t. 3., 4. — IX. t. 3., 4.), ugyanilyen technikával készült edény aljtöredéke (I. t. 5.). (Több ilyen darab belső oldalán feltehetően korongolástól eredő hornyok láthatók.); korongolt, szürke, finoman iszapolt, fényezett felületű korsó vállának töredéke, vállán függőleges irányban haladó besimított hullámvonaldísszel (I. t. 6.); kézzel formált, sárgásszürke, foltos, durva edények darabjai.

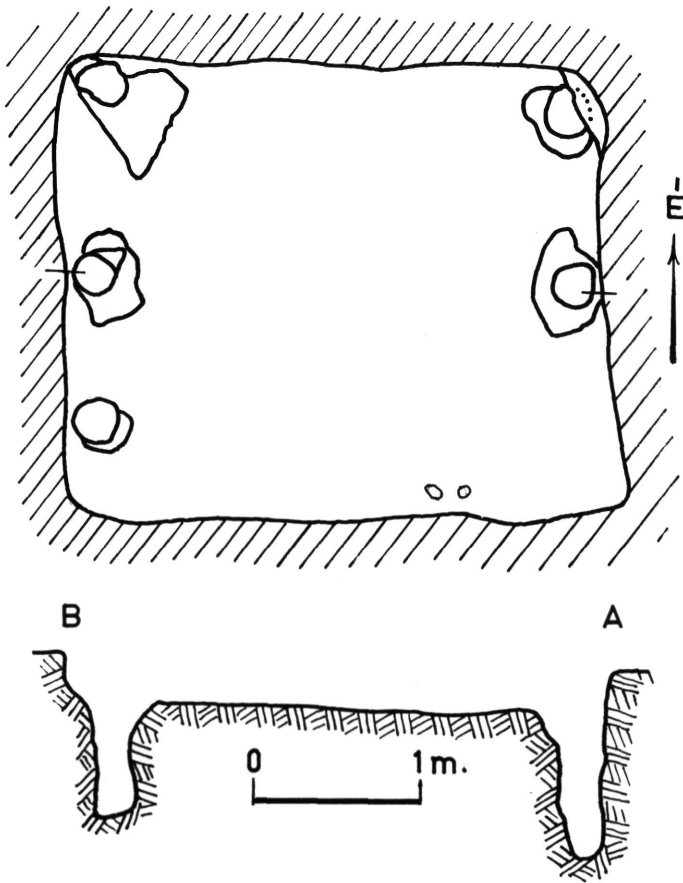

2. ábra. Az 1973—1975. évi ásátások helyzete katasteri térképen
 Abb. 2. Lage der Ausgrabungen 1973—1975 an einer Katasteraufnahme

2. ház. Félíg földbemélyített, téglalap alakú, sarkai lekerekítettek. Keleti vége rosszul rajzolódott ki. H.: 310 cm, Sz.: 296 cm. Keményre döngölt alapjába két oszloplyuk mélyedt, amelyek a kelet—nyugati irányú hossz tengely két végében helyezkedtek el (4. ábra). Tűzhelyre utaló nyomokat nem sikerült megfigyelni. *Leletek*: korongolt, szürke, szemcsés iszapolású, apró edénytöredékek, valamint kézzel formált, sárgásszürke, foltos, durva anyagú cserepek (I. t. 8. — IX. t. 12.).

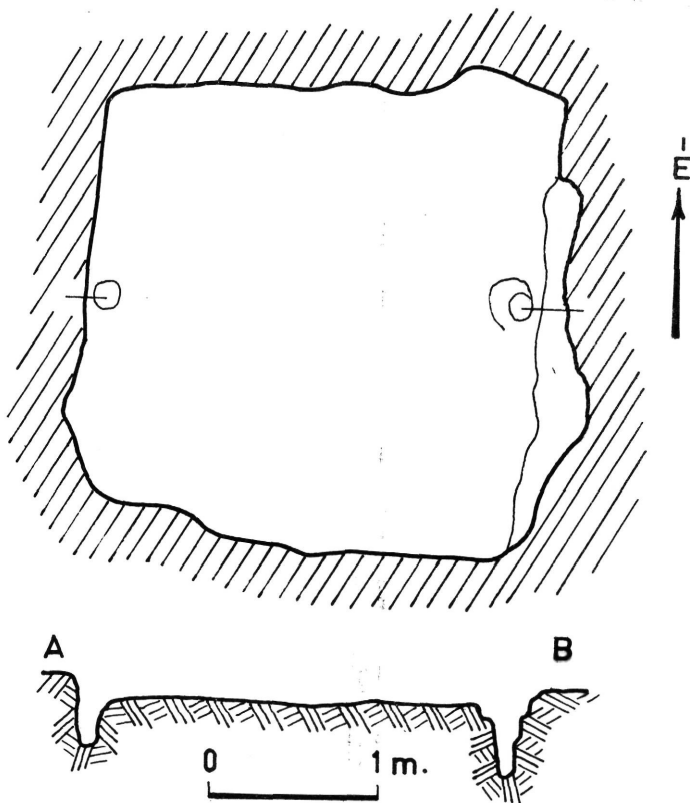
A beásás foltjának kirajzolódása előtt egy korongolt, szürke, homokkal soványított, vastagfalú töredék került elő, amelyet bekarcolt fésűs hullámvonalak díszítenek (I. t. 7. — IX. t. 13.).

1. gödör. Az 1. háztól délnyugatra, annak közvetlen közelében volt. Formája teljesen szabálytalan lehetett, lefelé több helyen kiöblösödik. Tőle északra egy cölöplyuk került elő (5. ábra). A gödörnek több mint a felét elhordták a homokkitermeléssel. *Leletek*: kék színű, nyomott gömb formájú üvegyöngy égésnyomokkal (VII. t. 1.); korongolt, szürke, finoman iszapolt agyagveder perem- és oldaltöredékei, oldalát bekarcolt fésűs hullámvonalak díszítik, ugyanilyen minta van a kissé befelé tartó perem felső

3. ábra. 1. ház
Abb. 3. Haus 1.

részen is (II. t. 1–3. — IX. t. 5.); korongolt, szürke, finoman iszapolt, öblös hasú, profilált aljú edény darabjai (II. t. 4. — XI. t. 19.); korongolt, sárgás-szürke, szemcsés iszapolású, ívelten kihajló peremű edény töredéke (II. t. 6. — IX. t. 6.); korongolt, szürke, foltos, szemcsés iszapolású, éles hasvonalú edény töredéke, belül korongolástól származó, vízszintes hornyokkal (II. t. 7. — IX. t. 7.); korongolt, szürke, szemcsés iszapolású edény aljtöredéke (II. t. 5.); kézzel formált, sárgásszürke, foltos, szemcsésen iszapolt, jól kiégetett, kifelé megvastagodó peremű edény töredéke, peremének külső részén ferde bevagdolásokkal (II. t. 8. — IX. t. 8.); kézzel formált, sötétszürke, sárga, foltos, durva anyagú, fazékformájú edény felső része, szájátm.: 14,3 cm (III. t. 1. — VIII. t. 8.); ugyanilyen technikával készült perem- (II. t. 9., 10. — IX. t. 10., 11.); alj- és oldaltöredékek; vassalakdarabok^{3.a)}.

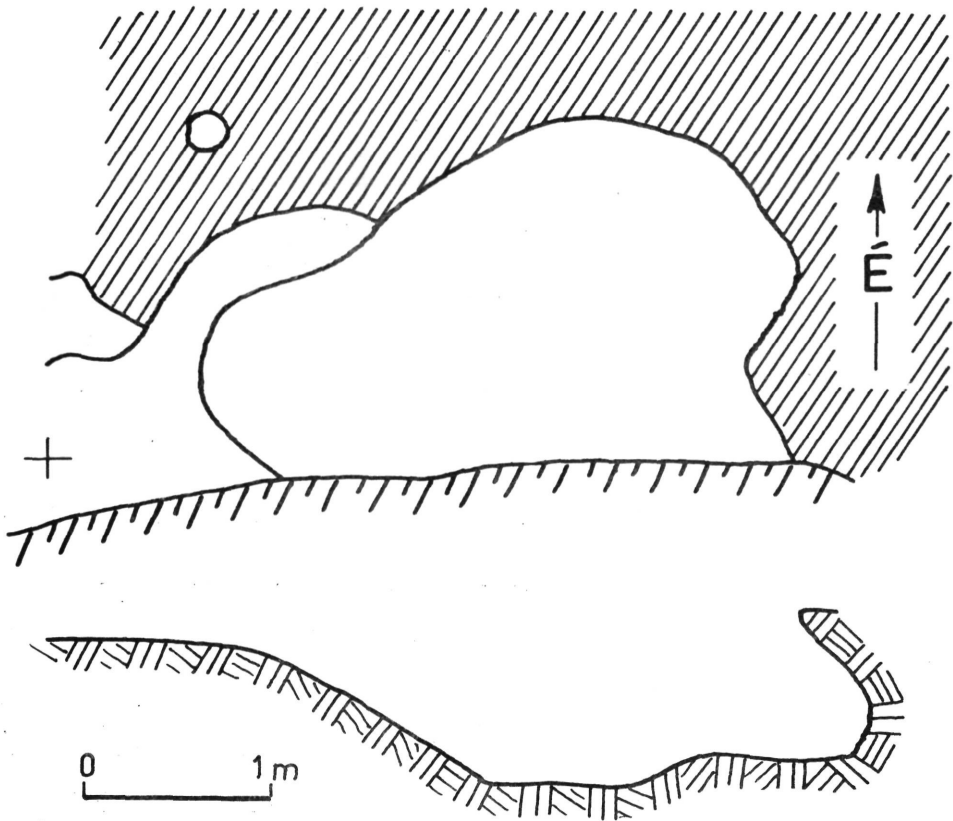
4. ábra. 2. ház
Abb. 4. Haus 2.

2. gödör. Ovális alakú, fala csaknem függőlegesen halad lefelé. Egy korongolt, szürke, szemcsés iszapolású töredék került elő belőle.

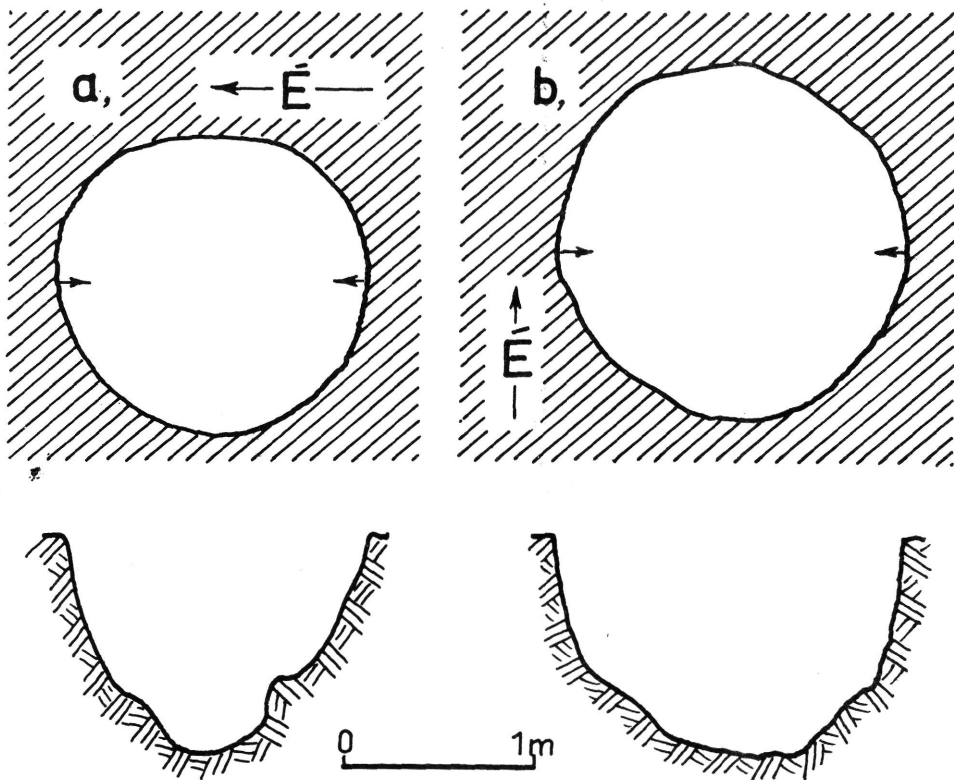
3. gödör. Felülnézetben kerek, lefelé fokozatosan szűkül, alján hegyes. (6. ábra a.) Átm.: 157 cm. Korongolt, szürke, szemcsés iszapolású apró töredékek kerültek elő belőle.

4. gödör. A 2. ház közelében, attól délnyugatra helyezkedett el. Formája teljesen szabálytalan, a délnyugati és az északkeleti részén lefelé kiöblösödik (7. ábra). *Leletek*: három tagból készült, kétsoros csontfésű töredéke, a fésű két végén a fogak lerövidülnek, a négy nittszeggel felerősített merevítőlapok díszítettek, végükön és középső részükön keresztirányú rovátkolások, melyek között az egyik lapon X-formájú tűzdelt bekarcolások, a másikon pedig a lap két szélén elhelyezett hosszanti irányú, tűzdelt, kettős girlandmotívum figyelhető meg (VI. t.); nyomott gömb alakú üvegyöngy (VII. t. 2.); hosszúkás formájú üvegyöngy töredéke (VII. t. 3.); vasgyűrű darabja (VII. t. 4.); vastárgy, valószínűleg kés töredékei (VII. t. 5.); korongolt, szürke, finoman iszapolt korsó darabja, pereme kihajló, tölcséres nyaka alatt alig észrevehető, igen vékony borda, amelytől széles, közepén horonnyal tagolt szalag-

fül indul ki, s az öblös hasra támaszkodik, válla fényezett, perem alatti részét és hasvonalát besimított hullámvonal díszíti (8. ábra — VIII. t. 5.); ugyanilyen technikával készült, hasonló formájú korsók darabjai (IV. t. 1., 2.); korongolt, szürke, finoman iszapolt, nagyméretű korsó (?) horonnyal tagolt szalagfüle, a horonyban besimított hullámvonal halad (VIII. t. 6.); korongolt, szürke, finoman iszapolt edény oldaltöredéke, egymásbafonódó, besimított hullámvonalak díszítik. (IV. t. 3.); korongolt, szürke, finoman iszapolt edény töredéke, felületét sorban elhelyezett, ferde bevagdolások díszítik (VIII. t. 7.); korongolt, szürke, sárgásszürke, szemcsés iszapolású, fazékformájú edények darabjai: ívelten kihajló peremű edények felső része, szájátm.: 18,8 cm (III. t. 2. — VIII. t. 2.), szájátm.: 15,7 cm (III. t. 3. — VIII. t. 4.), szájátm.: 14,8 cm (III. t. 5. — VIII. t. 1.), további perem- (III. t. 4. — IX. t. 9.), oldal- és aljtöredékek, fenékátm.: 10,5 cm (III. t. 7. a., b. — IX. t. 20.), több darab belső oldalán korongolástól származó hornyok láthatók (pl. III. t. 7. b.); kézzel formált, sötétszürke, vörösseszürke, foltos, durva, fazékformájú edény felső része, kifelé megvastagodó peremét ferde bevagdolások díszítik, szájátm.: 13,3 cm (III. t. 6. — VIII. t. 3.), ugyanilyen techni-

5. ábra. 1. gödör
Abb 5. Grube 1.

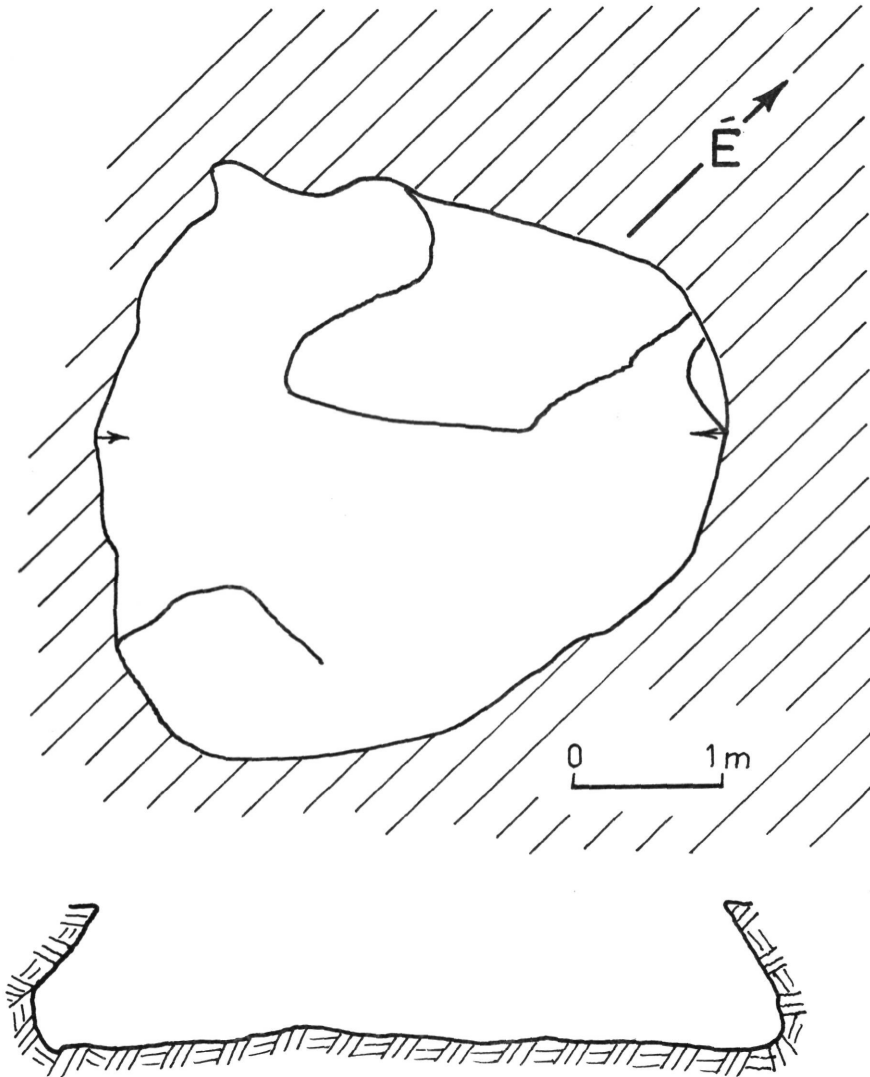
6. ábra. a) 3. gödör; b) 5. gödör
Abb. 6. a) Grube 3.; b) Grube 5.

kával készült edények kihajló peremű töredékei (IV. t. 4., 5. — IX. t. 14., 15.), valamint fedők darabjai (IV. t. 6., 7. — IX. t. 16., 17.); szürkésárga kettős csonkakúpos orsógomb (IV. t. 8.); féltényérnyi nagyságú ólomlemez; vassalakdarab, likacsos szerkezetű lapos kődarabok, esetleg kézimalom töredékei.

5. gödör. Felülnézetben kerek, lefelé fokozatosan szűkül (6. ábra b.). Átm.: 190 cm. *Leletek*: korongolt, szürke, finoman iszapolt, vízszintesen egyenesre vágott peremű agyagveder peremtöredéke, peremének felső részén két besimított hullámvonal, ezek között kis borda van (I. t. 9.—IX. t. 18.); ugyanilyen technikával készült, besimított rácsmintával díszített edény oldaltöredéke (I. t. 10.); korongolt, szürke, szemcsés iszapolású edények darabjai.

A 6. gödör a kibontás során újabbkori beásásnak bizonyult, a 8. és a 9. gödörből csak bronzkori töredékek kerültek elő.

10. gödör. Csak egy részét bontottuk ki. Felülnézetben feltehetően ke-
rek volt, lefelé egyenetlenül kiöblösödik. Nyugati részének a széle rosszul
rajzolódott ki, feltehetően beomlott. Beomlásra utal a középtájon megfi-
gyelhető, az altalajhoz hasonló anyagú, kelet felé szélesedő réteg is (9.
ábra b). *Leletek*: korongolt, szürke, finoman iszapolt edények díszítetlen
darabjai; kézzel formált, sárgásszürke, sötétszürke, foltos töredékek, vas-
salakdarabok.

7. ábra. 4. gödör
Abb. 7. Grube 4.

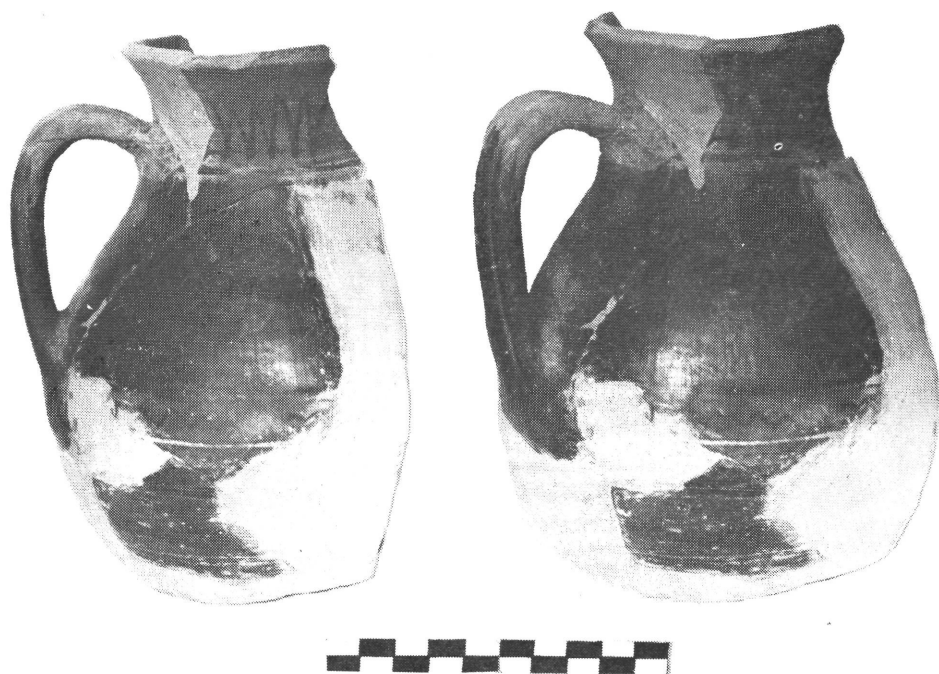
11. gödör. Csak egy részét bontottuk ki. Felülnézetben kerek lehetett, lefelé kissé kiöblösödik, majd összeszűkül. *Leletek*: korongolt, sötétszürke, finoman iszapolt, díszítetlen edénytöredékek, kézzel formált, vörösesszürke, durva anyagú edénydarabok.

Szórvány: korongolt, szürke, homokkal soványított, vastagfalú cserép, pereme alatt bekarcolt, fésűs hullámvonalakkal, bekarcolt hullámvonal látható peremének felső részén is (V. t. 1. — IX. t. 22.).

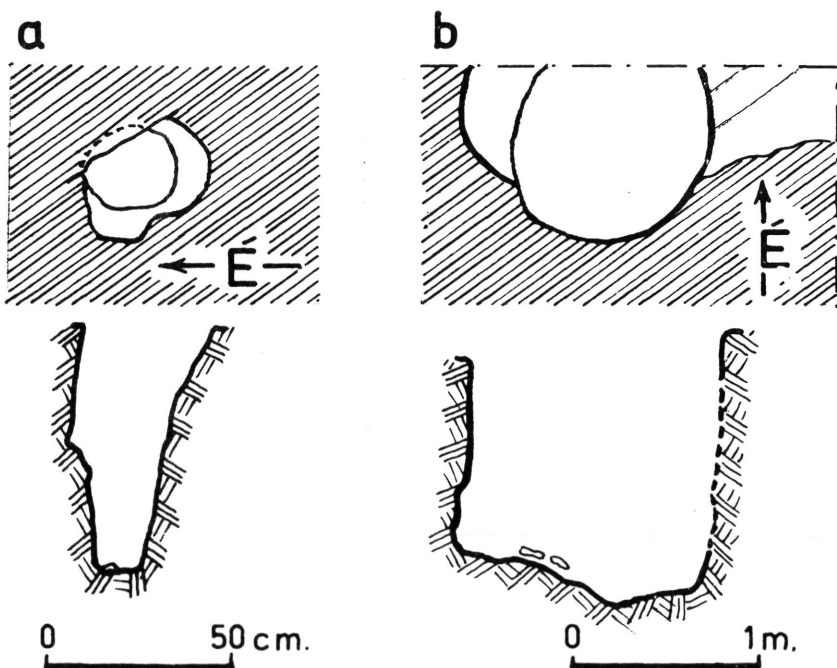
Árpád-kori objektumok

7. gödör. Felülnézetben ovális, szabálytalan beásás. *Leletek*: kézi (?) korongon készült, vörösesszürkére égetett, homokkal soványított, bekarcolt fésűs hullámvonalakkal, ill. csigavonalas jellegű mintával díszített töredékek (V. t. 3., 9.); kézzel formált, sárgásszürke, durva anyagú töredékek.

I. árok. Kelet—délkelet—nyugat—északnyugati irányú, a Cigányka érrel nagyjából párhuzamos, legnyugatibb része kelet felé lejtett, itt a homokgödörrel elnyesték. Ettől keletre sekélyebb szakasz következett, majd tagolttá, menetelessé vált. Keleti szakasza mindkét irányból lejt a IV. árok

8. ábra. Korsó töredéke a 4. gödörből
Abb. 8. Bruchstück eines Kruges aus der Grube 4.

9. ábra. a) Az 1. ház északkeleti oszloplyuka; b) 10. gödör
 Abb. 9. a) Nordwestlicher Pfostenloch aus dem Haus 1. b) Grube 10.

csatlakozása felé (10. ábra). *Lelet:* legkeletibb részéről került elő az egyetlen, feltehetően a többi árkot is keltező, kézi (?) korongon készült, vörös színű, homokkal soványított, bekarcolt vízszintes vonallal díszített edénytöredék (V. t. 8.).

II. árok. Igen keskeny és igen sekély, csak néhány cm mélységig tudtuk követni, észak–déli irányú, a 11. gödörbe csatlakozik.

III. árok. Csak egészen rövid szakaszon volt észlelhető, valószínűleg derékszögben csatlakozott délnyugatról az I. árokba.

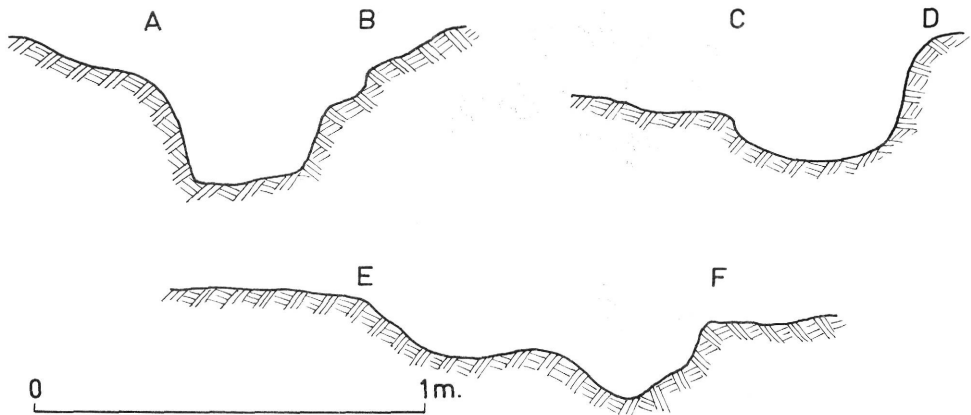
IV. árok. Kelet–délkelet–nyugat–északnyugati irányú, csak kis szakaszon és nagyon sekélyen rajzolódott ki.

V. árok. Észak–déli irányú, dél felé erősen lejt (11. ábra).

VI. árok. Északkelet–délnyugati irányú, a 10. gödörtől volt követhető, innen lépcsőzetesen lejtett, majd hirtelen emelkedés után az I. árokba ismét lejtéssel csatlakozott.

VII. árok. Megközelítőleg észak–déli irányú volt, dél felé lejtett (11. ábra).

VIII. árok. Hozzávetőlegesen kelet–nyugati irányú, csak rövid, ívelt szakaszon követhettük (11. ábra).

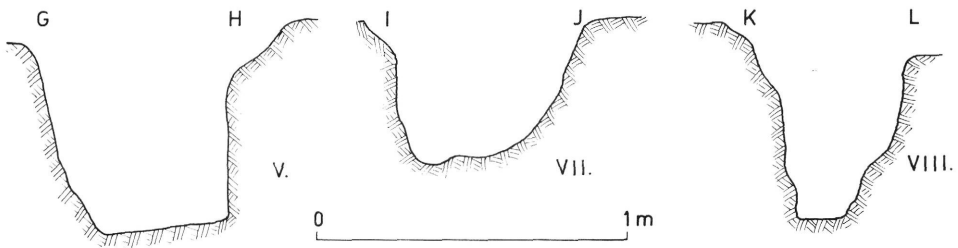

10. ábra. Az I. árok metszetei
Abb. 10. Schnitte des Grabens I.

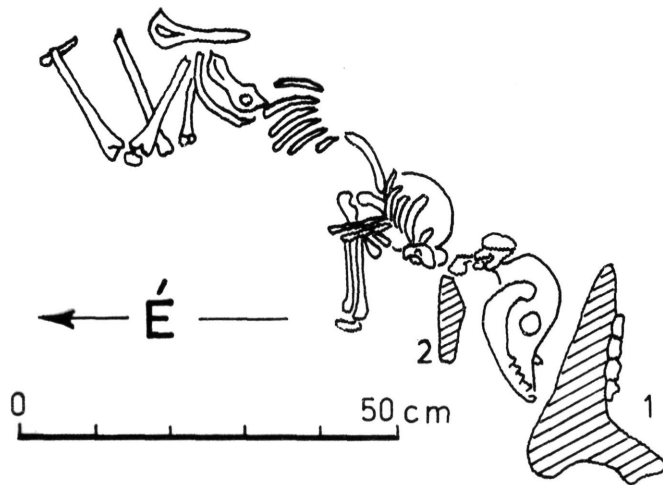
Objektumon kívül előkerült leletek: kézi (?) korongon készült, vörösré égetett, homokkal soványított, edények töredékei, felületüket bekarcolt fésűs hullámvonalak, sűrűn elhelyezett párhuzamosok, csigavonal jellegű minták díszítik (IV. t. 9.; V. t. 2., 4–6.; V. t. 7.—IX. t. 21.); kézzel formált, durva anyagú cserépüst fülrésze (IV. t. 10.).

α Sír. Délnyugat—északkeleti irányítású, bal oldalán fekvő, részleges kutyatemetkezés (12. ábra)⁴. Az arckoponyával nyugatra néző váz gerincoszlopa a nyakrésznél észak—déli irányú volt, a gerincoszlop középső része, valamint a bordák egy része hiányzott, jobb mellső lába sem volt a helyén. Bal mellső lába a koponya felé hegyes szögben felhúzott állapotban volt, a két hátsó lába szintén be volt hajlítva.

Mellékletek. 1. nagy (feltehetően szarvasmarha-) állkapocs a koponya mellett; 2. töredékes állatcsont a kutyacsontváz állkapcsa mellett.

11. ábra. Az V., VII., VIII. árok metszetei
Abb. 11. Schnitte der Graben V., VII., VIII.

12. ábra α sír
Abb. 12. Graboc

Keltezés, értékelés

Népvándorláskori teleprészlet

Fontos időrendi támpontot jelent az egyik legjellegzetesebb kerámia-típus, az egyfülű korsó darabja (8. ábra), amely a „murgai típus” sajátos, kevésbé hangsúlyozott „nyakpárnával” ellátott változatának tekinthető. Részletesen foglalkozott e típussal Alföldi András a „hunkori”, barbár kerámia kapcsán. Eredményei szerint „már a hunok előtti időben kifejlődött ez az edényfajta a magyar síkság szarmata-lakosságánál és még a hun korszak után is továbbbél”. Megállapítja, hogy Pannóniában a „barbárság első foglalásával” hozható összefüggésbe, illetve „a népvándorlás első hullámával időben és etnikum tekintetében teljesen összetartoznak”, itt az V. sz. elejére keltezi őket⁵. Sz. Póczy Klára az Intercisából származó példánnyal összefüggésben utalt a III. sz.-i olbiai, valamint a IV. sz.-i Al-dunai párhuzamokra⁶. Párducz Mihály újabb leleteket vont be vizsgálatába, hangsúlyozta a Pontusz-vidékre vezető szálakat, a fazekasbodai temetőből származó töredék alapján a IV. sz. végére keltezte ezt a típust⁷.

A korongolt, ívelten kihajló peremű, szemcsés iszapolású cserepek (I. t. 3., 4.—IX. t. 3., 4.; II. t. 6.—IX. t. 6.; III. t. 2.—VIII. t. 2.; III. t. 3.—VIII. t. 4.; III. t. 4.—IX. t. 9.; III. t. 5.—VIII. t. 1.) térben legközelebbi analógiáit a mohácsi népvándorláskori ház „gömbformájú” edényeinek töredékeiben találjuk meg⁸. Az újabb kutatások ezt a házat germánnak határozták meg⁹, az edények feltételezhető formáját tekintve a legközelebbi párhuzamot a maroszentannai (Sintana de Mureş) temető 6. sírjában találjuk meg¹⁰. Ugyanebben a temetőben előfordul a ferde bevagdálásokkal díszített oldalú (VIII. t. 6.) edénytöredékünk megfelelője is¹¹. Az ásató a te-

metőt a III. sz. végére, IV. sz.-ra keltezte¹². Ilyen díszítésű cserepeket ismerünk Hódmezővásárhely—Solt Palé lelőhelyről is, a telep alsó határát Párducz Mihály a IV. sz. második felére helyezte¹³.

E hódmezővásárhelyi lelőhelyen megtaláljuk a kézzel formált, fedőszerű töredékeink (IV. t. 6., 7.—IX. t. 16., 17.) analógiáját is¹⁴.

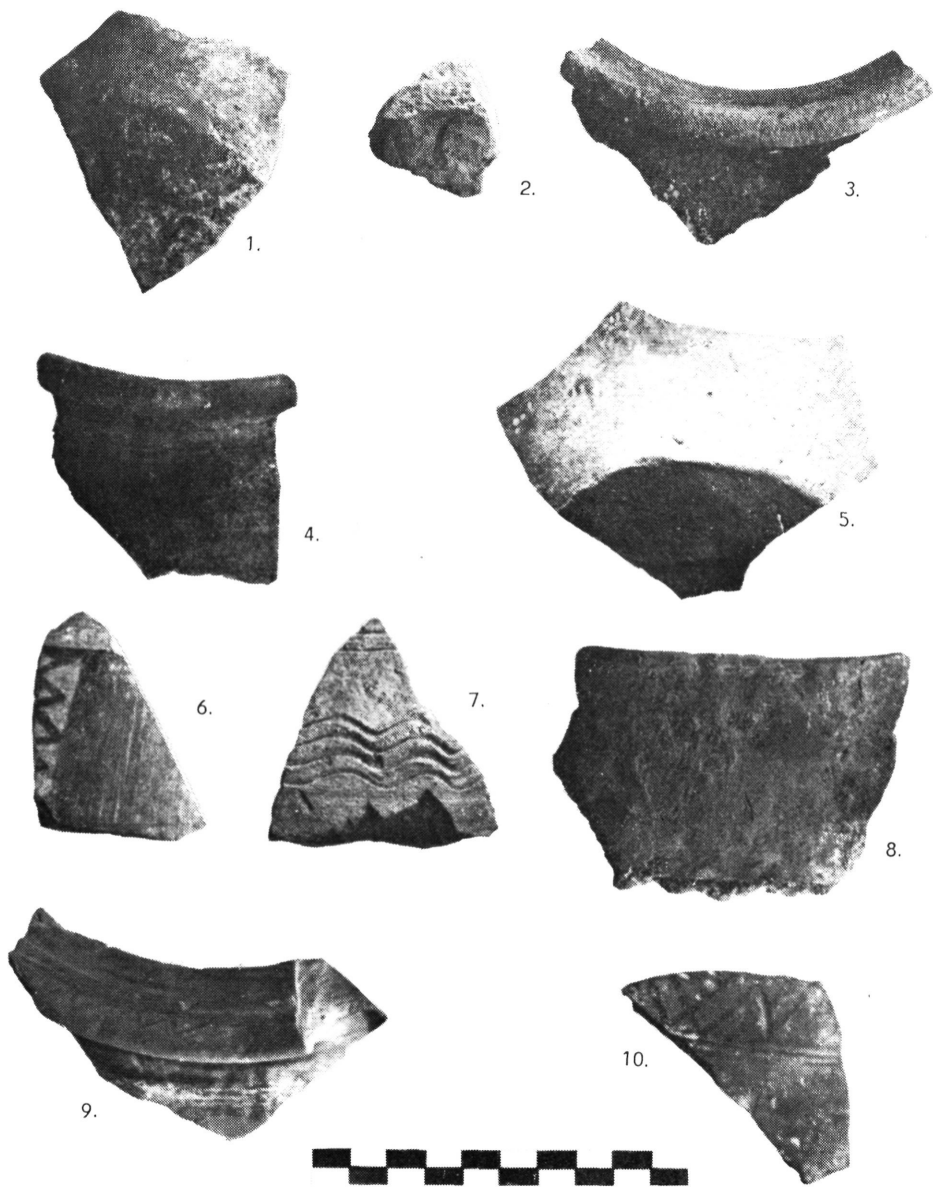
Az 1. és az 5. gödörből származó agyagvedrek darabjai is hasonló keltezési lehetőségekre utalnak (I. t. 9. — IX. t. 18.; II. t. 1—3. — IX. t. 5.). A magyar régészeti szakirodalomban Párducz Mihály és Korek József foglalta össze az e típusra vonatkozó ismereteket. Utaltak a kései La Tene korig nyúló előzményekre, valamint arra, hogy bizonyos típusok az V. sz. első felében is megtalálhatók¹⁵. Ezt az edényformát ismerjük a Marosszentanna—Csernyahov kultúrából is¹⁶. A román kutatók egy része a Romániából ismert, a battonyaiakhoz hasonló töredékeket a IV—V. sz.-ra keltezi¹⁷.

Különös figyelmet érdemel a kétsoros csontfésű (VI. t.), amely esetleg az etnikumra is utalhat. Alföldi R. Mária az Intercisából előkerült példányok kapcsán e típus római előzményeit taglalja¹⁸. Párducz Mihály állásfoglalása szerint a kétsoros csontfésűk az Alföld gepida anyagában általánosak, „ilyenek biztosan nem tartoztak a szarmata népek viseletéhez”¹⁹. Ilyen típusú fésűk nagy számban található Csallány Dezsőnek a gepidákról írott corpus jellegű munkájában²⁰. Ugyanezeket a csontfésűket tárgyalva Bóna István arra a megállapításra jutott, hogy „a gepidák és más keleti germánok voltak azok, akik a kétsoros, három lemezből összeállított csontfésűnek ezt a típusát a rómaiaktól átvették”²¹. Hasonlóan nyilatkozott Dorin Popescu is a malomfalvi (Morești) gepida temető feldolgozásánál²². Az abszolút időrend meghatározásában szerepe lehet a későbbi vizsgálatok során a területünktől távol eső zsitvabesenyői (Bešenov) XI. sírnak is: kétsoros csontfésű töredéke került elő I. Valentinianus (364—375), vagy Valens (364—378) és Honorius (393—423) érmével együtt²³.

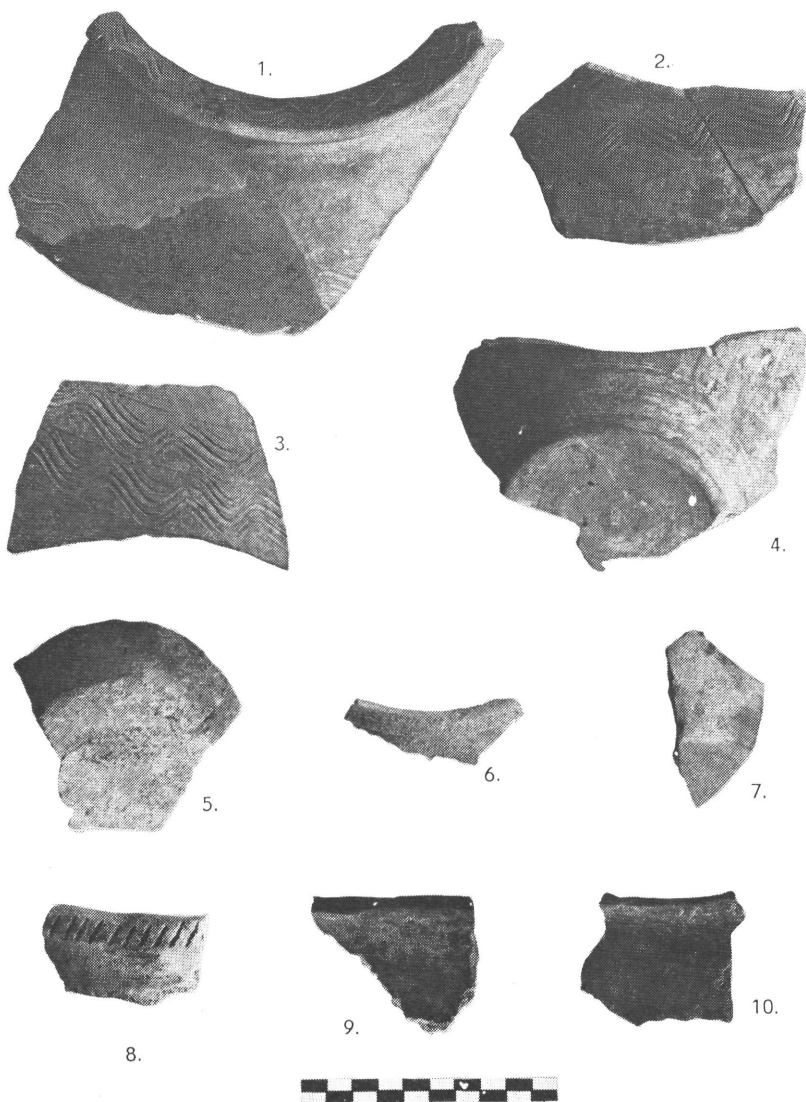
Az előzőekből adódó keltezési lehetőségeknek nem mond ellent a házak szerkezete sem. A tűzhely nélküli házak a VI. sz. középső harmadáig Európa nagy területein megfigyelhetők²⁴. Korábban már említettük a mohácsi germán házat, ennek öt vagy hat cölöplyuka volt²⁵. Mindkét háztípusunkhoz hasonló szerkezetű épület alapja előfordult az erdélyi Malomfalva gepida telepén²⁶.

A fentiek alapján megalapozottnak látjuk a feltevést, hogy a két házat, az 1—5., a 10., 11. gödröt a IV. sz. végére, az V. sz.-ra keltezzük, s valamilyen germán népességgel hozzuk összefüggésbe. Anyaga alapján ebbe a korszakba sorolhatjuk az V. t. 1. — IX. t. 22. sz. alatt látható szórvány cserepet is.

Az ásatás összesítő alaprajzát áttekintve szembeötlik egy talán nem véletlenszerű jelenség: az 1. ház helyzete hasonló volt az 1. gödörhöz képest, mint a 2. házé a 4. gödörhöz képest. Bár kicsi a feltárt terület, ezért csak a fent említett két esetre hivatkozhatunk, mégis feltételezhetőnek látszik, hogy ház és szabálytalan, sok leletet tartalmazó gödör valamiféle módon összetartozhattak, talán valamilyen településszerkezeti egységet képezhettek.

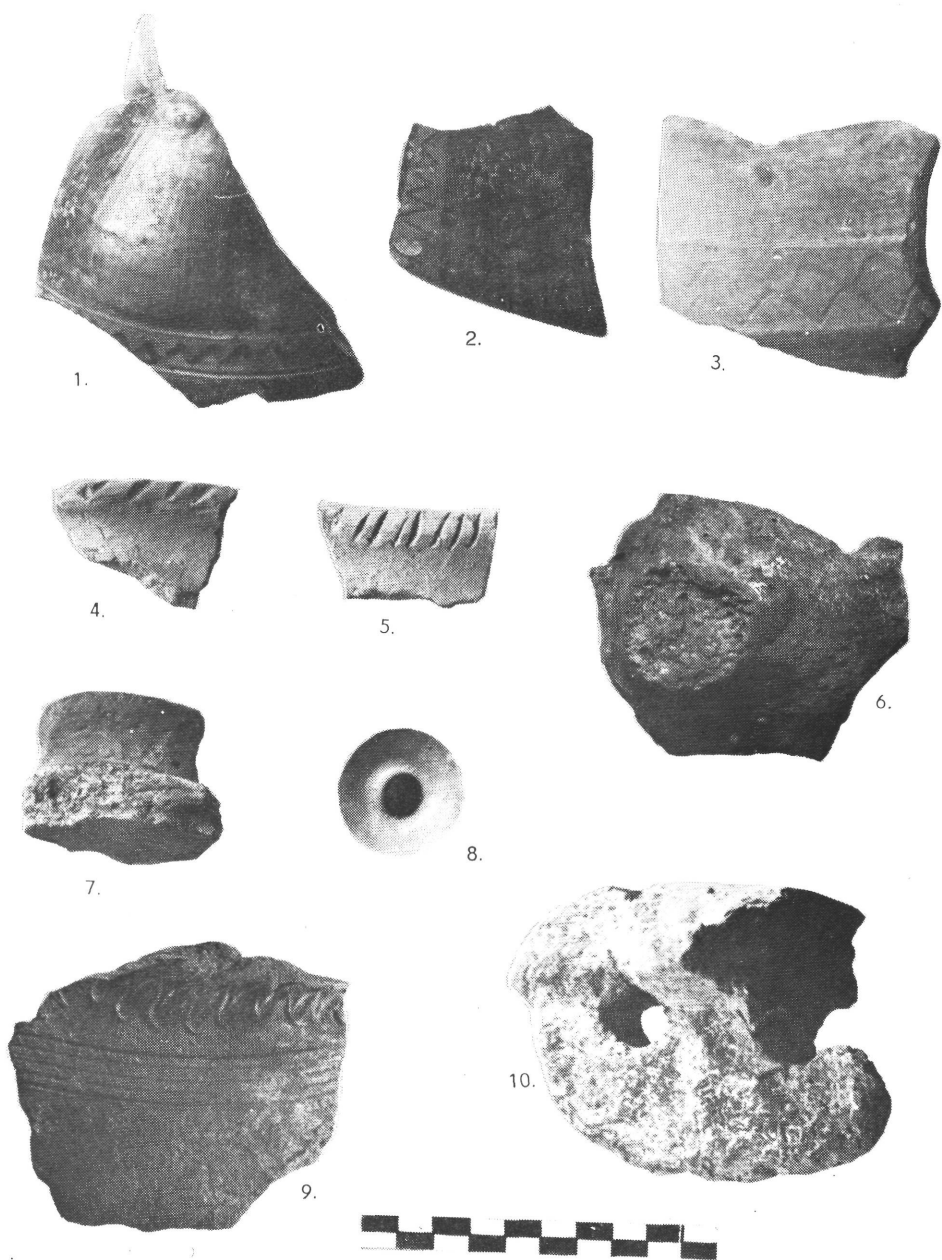
I. tábla: 1–6. 1. ház; 7–8. 2. ház; 9–10. 5. gödör
 Tafel I.: 1–6. Haus 1.; 7–8. Haus 2.; 9–10. Grube 5

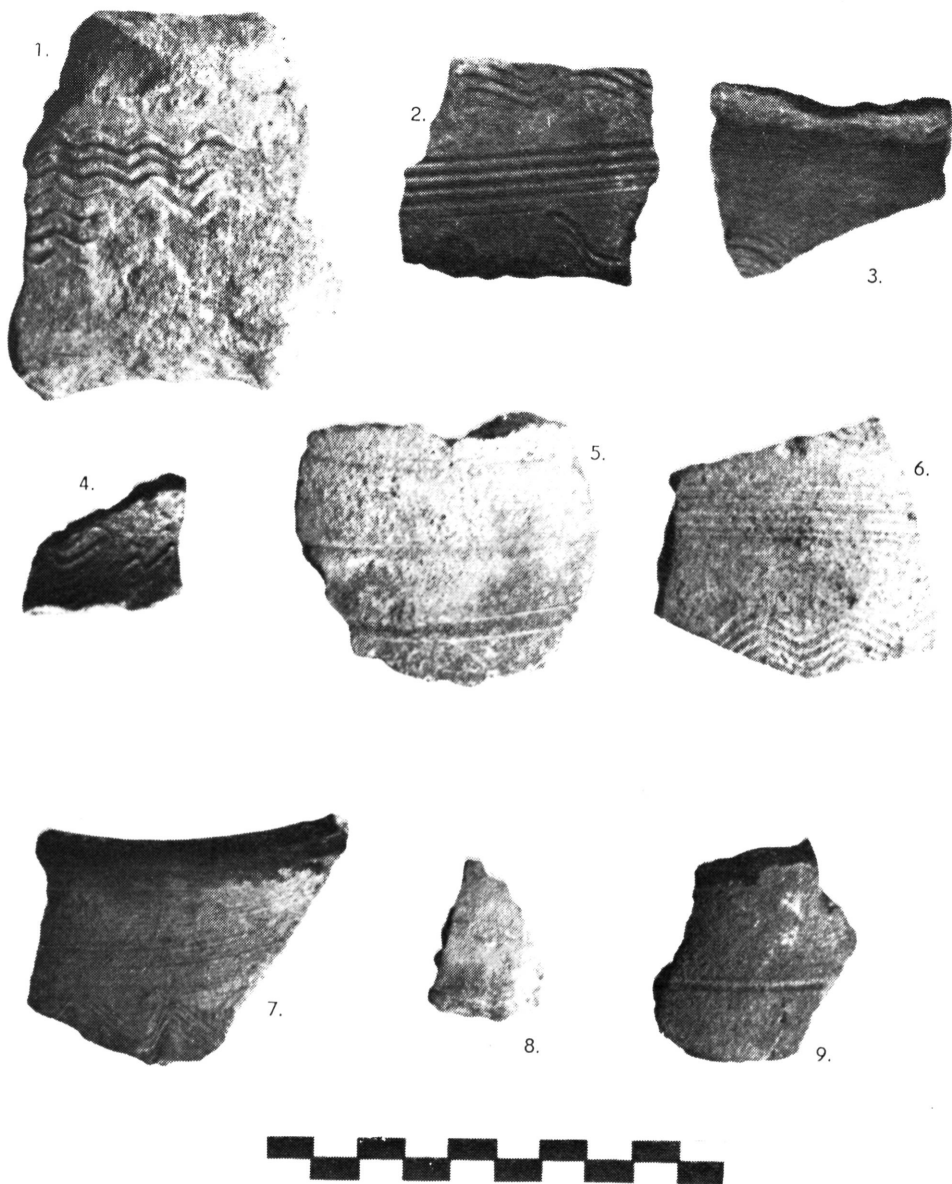
II. tábla: 1. gödör
Tafel II.: Grube 1.

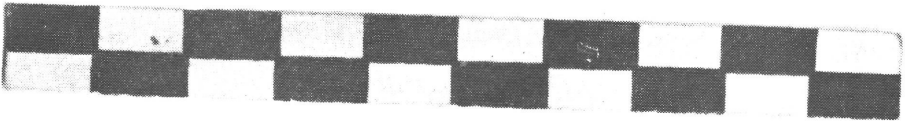
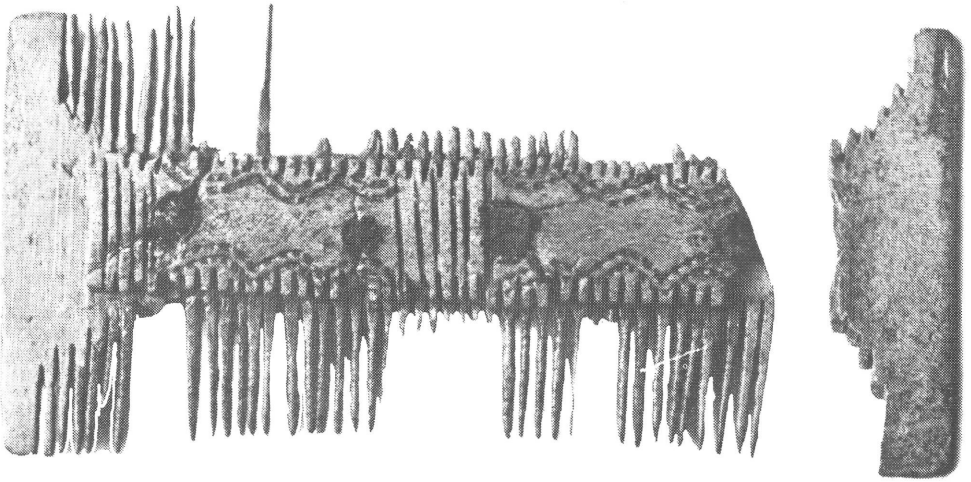
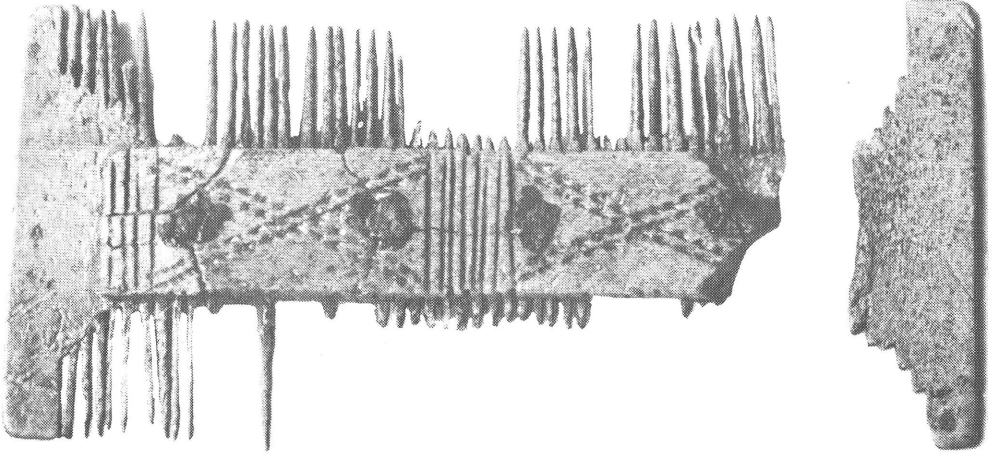
III. tábla: 1. 1. gödör; 2–7. 4. gödör
 Tafel III.: 1. Grube 1.; 2–4. Grube 4.

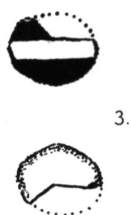
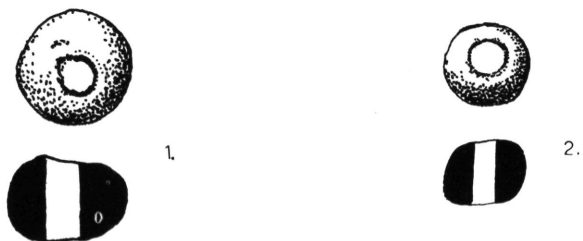
IV. tábla: 1—8. 4. gödör; 9—10. objektumokon kívül előkerült leletek
 Tafel IV.: 1—8. Grube 4.; 9—10. ausser Objekten erschlossene Funde

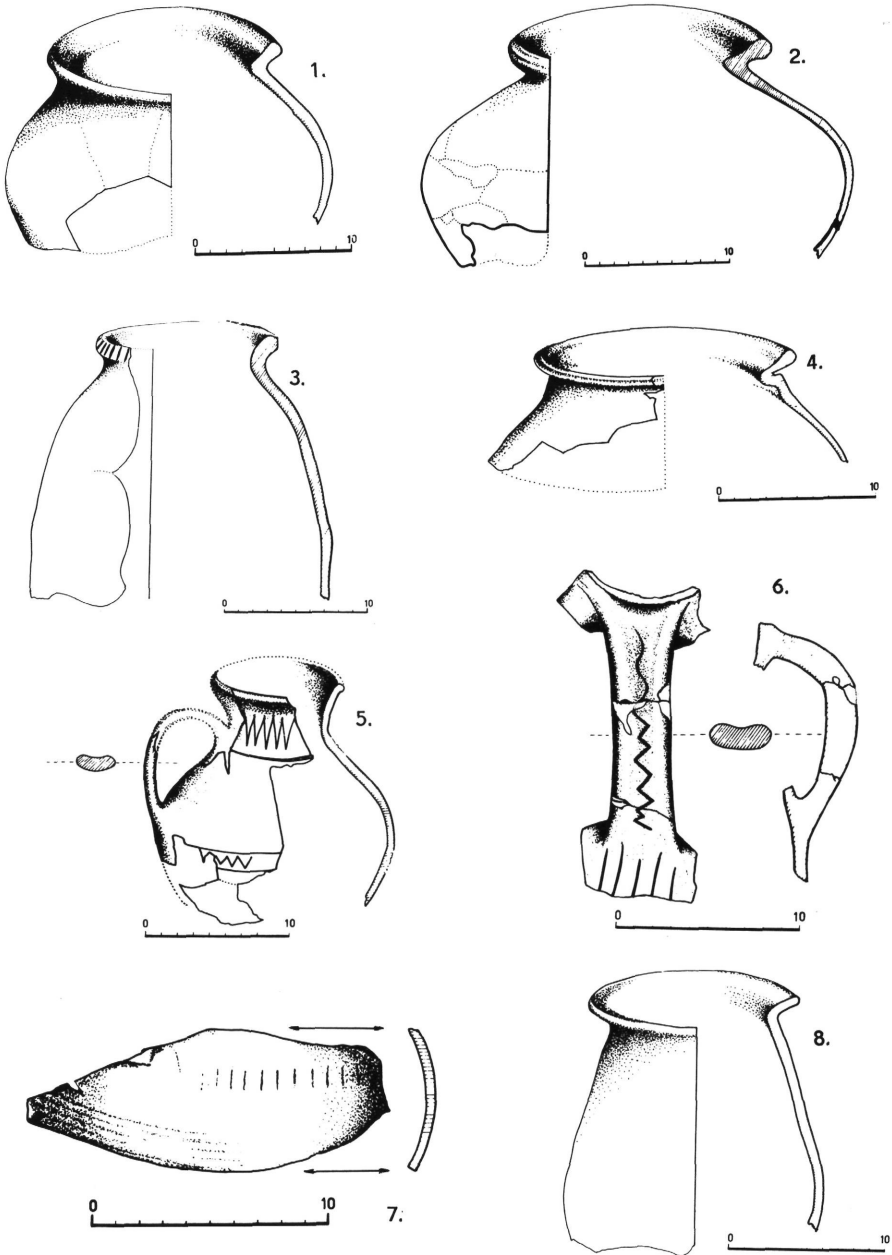
V. tábla: 1. szórvány; 2., 4—7. objektumon kívül előkerült leletek; 3., 9., 7. gödör; 8. I. árok
 Tafel V.: 1. Streufund; 4—7. ausser Objekten erschlossene Funde; 3., 9. Grube 7.; 8. Graben I.

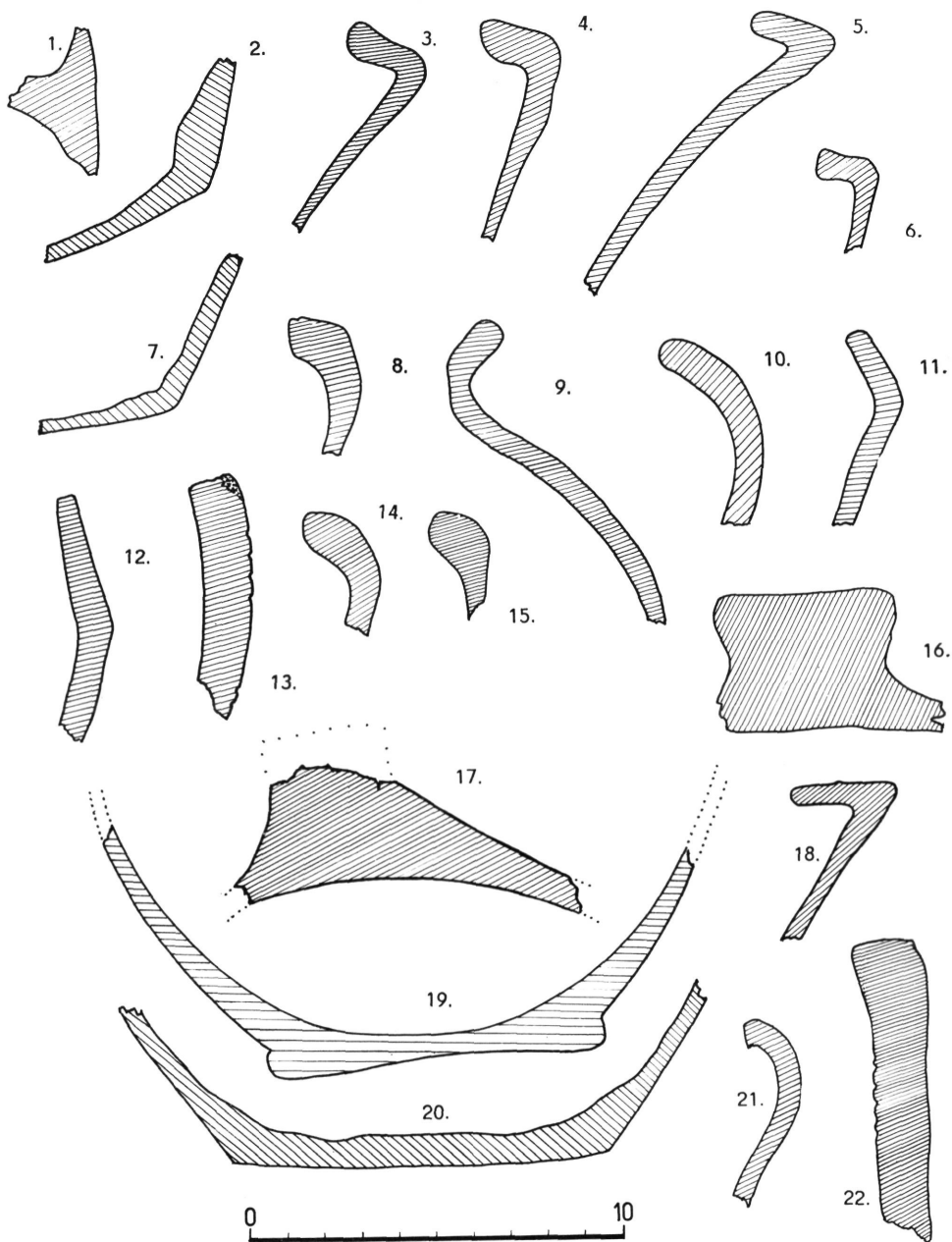
VI. tábla: 4. gödör
Tafel VI.: Grube 4.

VII. tábla: 1., 1 gödör, 2—5. 4. gödör
Tafel VII.: 1., Grube 1; 2—5. Grube 4.

VIII. tábla: 1–7. 4. gödör; 8. 1. gödör
 Tafel VIII.: 1–7. Grube 4.; 8. Grube 1.

IX. tábla: 1—4. 1. ház; 5—8., 10., 11., 19. 1. gödör; 9., 14—17., 20. 4. gödör; 12—13.
 2. ház; 18. 5. gödör; 21. objektumokon kívül előkerült lelet; 22. szórvány
 Tafel IX.: 1—4. Haus 1.; 5—8., 10., 11., 19. Grube 1.; 9., 14—17., 20. Grube 4.; 12—13.
 Haus 2.; 18. Grube 5.; 21. ausser Objekten erschlossener Fund; 22. Streufund

Árpád-kori településnyomok

A népvándorlaskori telepobjektumoknál későbbre kell azonban keltezni a 7. gödröt és az árkokat. Sajnos, a nagyfokú bolygatottság miatt erre vonatkozó régeltani megfigyeléseket nem tehattunk. Mindössze a 7. gödör leleteire (V. t. 3., 9.), az egyetlen jellegzetes, árokból előkerült cserépre (V. t. 8.), valamint a többnyire árkok közeléből előkerült töredékekre (IV. t. 9.; V. t. 2., 4–6.; V. t. 7. — IX. t. 21.) támaszkodhatunk, amelyek a korai Árpád-korra, esetleg még ennél korábbra keltezhetők²⁷. Ezekhez a leletekhez kell sorolnunk a kézzel formált cserépüst töredékét is (IV. t. 10.). Hiteles ásatásból ilyeneket eddig csak Kovalovszki Júlia dobozi feltárásaiból ismerünk²⁸.

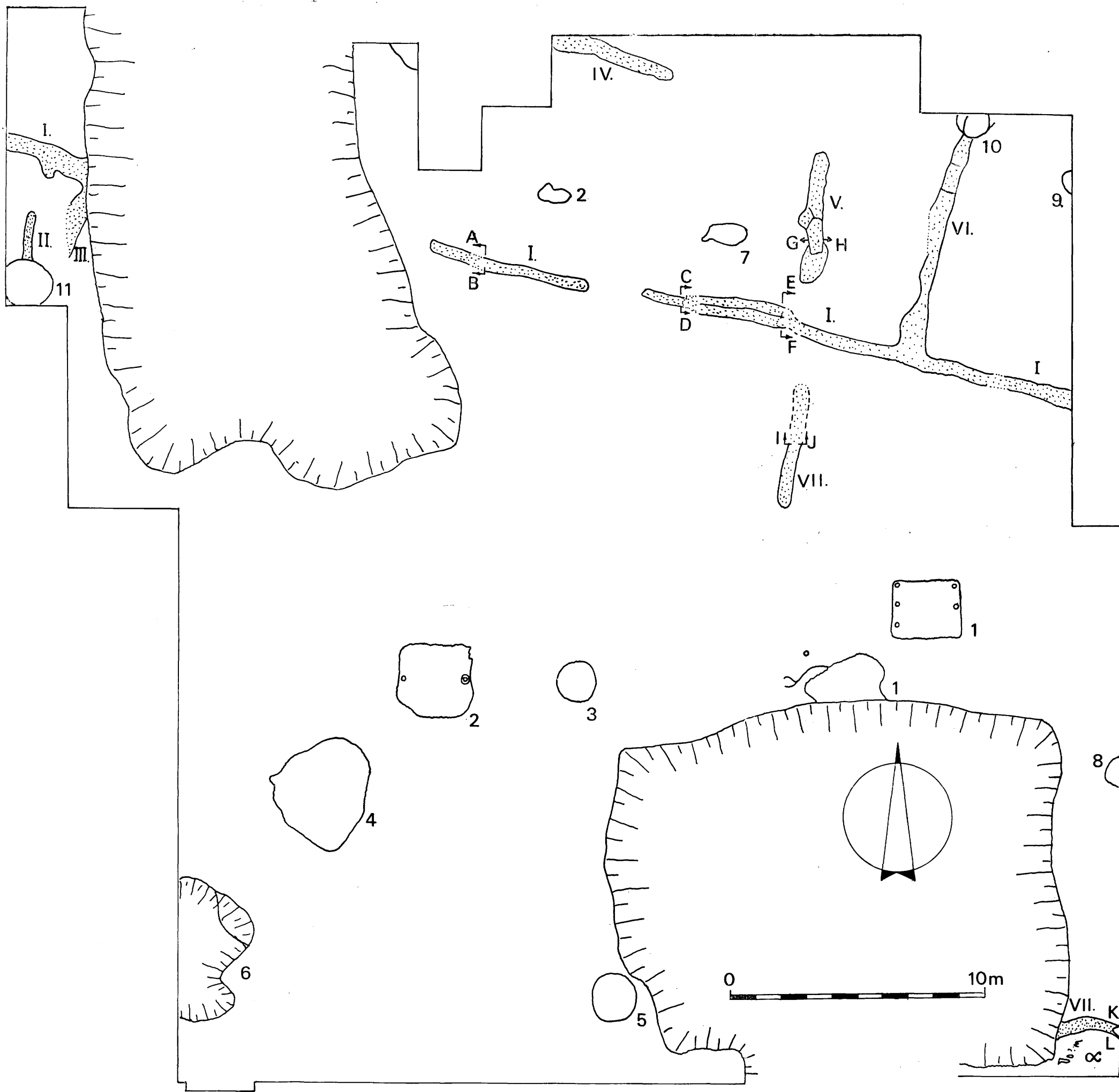
Keltező értékű mellékletek hiányában feltételesen soroljuk ide a kutya-temetkezést tartalmazó a sirt: a Bálint Csanád jánosszállási ásatásán Árpád-kori gödörből előkerült részleges kutyacsontváz mindenestre emellett szól²⁹. Óvatosságra int azonban az a körülmény, hogy az egyik bronzkori sírban is előfordultak lelőhelyünkön kutyacsontok³⁰.

JEGYZETEK

1. *Gazdapusztai Gy.*, Arch. Ért. 92. (1965) 229.; *uő.*: Arch. Ért. 93. (1966) 290.; *uő.*, Arch. Ért. 94. (1967) 217.; *uő.*, Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Battonya (Vorläufige Mitteilung über die Grabungen der Jahre 1964/65/. Acta Antiqua et Archeologica 10. (1966, Szeged) 57–64.; *uő.*, Einige Probleme des Gräberfeldes bei Battonya und der Bronzezeit in Südostungarn. Acta Antiqua et Archeologica 12. (1968, Szeged) 39–44.; *Gazdapusztai, A.*, Das bronzezeitliche Gräberfeld von Battonya. Acta Antiqua et Archeologica 12. (1968, Szeged) 5–37.
2. *Gazdapusztai, A.*, i. m. 37.
3. *Szabó J. J.*, Arch. Ért. 102. (1975) 291.; *uő.*, Rég. Füz. Ser. I. No. 27. (1974) 3.; *uő.*, Rég. Füz. Ser. I. No. 28. (1975) 4. A leletanyag a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban található. Ltsz.: 74.337.1–36.; 76.10.1–157.; 76.22.1.—76.40.45.; 76.56.1.
3. a. Korábban egy ebből a gödörből előkerült állatfog darabját tévesen csontnyílhegynek véltem. (Újabb ásatások Békés megyében c. kiállítás vezetője. Békéscsaba, 1976.) Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Vörös Istvánnak az állati véleményezésért, amely szerint ez egy fiatal szarvasmarha (*Bos taurus* L. fogának, felületén nem kopott, funkcióban részt nem vett) molarisának belső kúp darabja.
4. A csontváz állattani meghatározását ezúton is köszönöm Homonnai Béla örménykúti állatorvosnak.
5. *Alföldi A.*, Leletek a hun korszakból és ethnikai szétválasztásuk. Arch. Hung. 9. (1932). 46–50.; 56.
6. *Sz. Póczy K.*, Intercisa II. Arch. Hung. 36. (1957) 79.
7. *Párducz M.*, Archäologische Beiträge zur Hunnenzeit. Acta Arch. Hung. 11. (1959) 357–359., 386. (A továbbiakban *Párducz* 159.)
8. *Párducz M.*, Népvándorlaskori ház Mohácson. Arch. Ért. 76. (1949) 87–88., XXXIV. t. 1., 3., 4., 6., 20–28. (A továbbiakban *Párducz* 1949.)
9. *Bóna, I.*, Ein Vierteljahrhundert Völkerwanderungszeitforschung in Ungarn (1945–1969). Acta Arch. Hung. 23. (1971) 278. (A továbbiakban: *Bóna* 1971.)
10. *Kovács I.*, A marosszentannai népvándorlaskori temető. Dolgozatok 3. (1912, Kolozsvár) 7. kép 4., 4. kép 17.
11. i. m. 10. kép 1.
12. i. m. 340.

13. *Párducz M.*, Angaben zur Keramik des Alföld aus der Römerzeit. Dolgozatok 11. (1935, Szeged) 202–203., XXXII. t. 3., XXXIII. t. 20.
14. i. m. XXXV. t. 10.
15. *Párducz M.—Kórek J.*, Császárkori telep Ózdon Arch. Ért. 85. (1958) 30–31.; *uők.*: Eine Siedlung aus der Kaiserzeit in Ózd. Acta Arch. Hung. 10. (1957) 182–184.
16. *Ionita, I.*: Contribuții cu privire la cultura Sintana de Mures—Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste Rocania. Arheologia Moldovei 4. (1966) 205., fig. 14/1., 4.
17. *Berciu, I.*, Contribuție la studiul chiupurilor de factură dacică din secolul IV. e. n. Apulum 5. (1964) 610–611.: *Radu, D.*, Bodenfunde auf dem Gebeit des Dorfes Curciu. Acta Musei Napocensis 8. (1971) 497.
18. *Alföldi R. M.*, Intercisa II. Arch. Hung. 36. (1957) 478–480.
19. *Párducz* 1959. 366.
20. *Csallány, D.*, Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.) Arch. Hung. 38. (1961) 251., 383–384.
21. *Bóna* 1971. 279.
22. *Popescu, D.*, Das gepidische Gräberfeld von Morești. Dacia 18. (1974) 206–207.
23. *Točik, A.*, Nové nálezy z doby stahovannia národov na juhozápadnom Slovensku. Študijné Zvesti AUSAV 9. (1962) 191.
24. *Bóna I.*, VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. Fontes Archaeologici Hungarie (Bp., 1973) 66.
25. *Párducz* 1949. 86., 1. kép.
26. *Horedt, K.*, Die Siedlungsbauten des 6. Jhs. u. Z. aus Morești (Kreis Mures) Dacia 18. (1974) 181., Abb. 2., 3. A 10., 12. házzal a battonyai 1. ház, az 5., 8., 16., 22. házzal a battonyai 2. ház állítható párhuzamba.
27. Belső árokrendszer inkább avarkori és Árpád-kori telepeinkre jellemző. A kérdés részletes irodalmát *I. Bóna I.*, VII. századi avar települések... 64–66. V. ö. még *Kiss A.*, Rég. Füz. Ser. 1. No. 27. (1974) 59. *Uő.*, Rég. Füz. Ser. 1. No. 28. (1975) 80.
28. *Kovalovszki J.*, Előzetes jelentés a dobozi Árpád-kori faluásatásról. Arch. Ért. 105 (1975) 211., 18. kép 1–8.; *Fodor I.*, Cseréptüskéink származása. Arch. Ért. 105. (1975) 260–261. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Kovalovszki Júliának, hogy ásatásának közöletlen leletanyagába betekintést nyerhettem.
29. *Bálint Cs.*, A kutya a X–XII. századi magyar hitvilágban. MFMÉ 1971–1. 299., 5–7. kép.
30. Itt szeretném megköszönni Kiss Attilának a lektorálás során nyújtott hasznos tanácsokat. Köszönettel tartozom még Streit Miklósnak a rajzok, Váradi Zoltánnak a fényképek elkészítéséért. A kézirat lezárva 1977 januárjában. A kézirat lezárása után készítette el Vörös István a népvándorláskori teleprészlet állatcsont anyagának fajok szerinti meghatározását:

Szarvasmarha (<i>Bos taurus</i> L.)	131 db
Kiskérődző (<i>Ovis seu Capra</i>)	33 db
Sertés (<i>Sus scrofa</i> L. dom. Gray)	22 db+3 juv. csontváz
Ló (<i>Equus caballus</i> L.)	16 db
Szamár (<i>Asinus asinus</i> L.)	1 db
Kutya (<i>Canis familiaris</i> L.)	2 db
Macska (<i>Felis domestica</i> Briss.)	5 db
	-----
	210 db

Battonya — Vörös Október Tsz. homokbányája. Az 1973—1975. évi ásatások áttekinthető helyszínrajza.

Battonya — Sandgrube der LPG Vörös Október. Plan der Ausgrabungen in den Jahren 1973—75.

Völkerwanderungszeitlicher Siedlungsteil und arpadenzeitliche Siedlungsspuren in der Nähe von Battonya

J. JÓZSEF SZABÓ

In den Jahren 1964—1966 leitete Gyula Gazdapusztai Fundrettungsgrabungen in der Sandgrube der LPG „Vörös Október“ (heute „Május 1.“) in Battonya (Komitat Békés, Kreis Mezókovácsháza). Er deckte dabei bronzezeitliche Gräber auf, und nahm Gräben wahr, die frühestens in die Arpadenzeit datiert werden können¹⁻².

Anfang der 70-er Jahre wurden weitere Fundrettungsarbeiten notwendig (Abb. 1, 2.). Ausser neueren bronzezeitlichen Gräbern fanden wir Siedlungsobjekte aus der Völkerwanderungszeit und aus der Arpadenzeit³. Die bedeutenderen *Objekte und Funde* stammen aus der *Völkerwanderungszeit*. Unter diesen befanden sich die Reste zweier halbwegs in die Erde vertieften Häuser. Das 1. Haus (Abb. 3) hatte fünf, das 2. Haus (Abb. 4) hatte zwei Pfostenlöcher. Im 1. Haus konnten wir ausserdem noch Löcher von zwei kleineren Pfählen registrieren. Die Gruben können in zwei Haupttypen unterschieden werden. Der eine Typ hat von oben gesehen einen runden Querschnitt, verengt sich jäh nach unten (Gruben 3., 5., Abb. 6.). Der andere Typ ist von grösserem Format und unregelmässig (Gruben 1., 4., Abb. 5., 7.). Die Mehrheit der Funde befand sich in diesen letzteren Gruben.

Funde. Zuerst erwähnen wir den knöchernen, doppelreihigen Dreilagenkamm (Taf. VI.), die Glasperlen (Taf. VII. 1—3.), den Eisenring (Taf. VII. 4.) und die Bruchstücke eines Eisengegenstandes, wahrscheinlich eines Messers (Taf. VII. 5.) Die überwiegende Mehrzahl der Funde wird durch Keramik verschiedener Typen gebildet:

— Scheibengedrehte, graue, feingeschleimte Scherben mit eingeglättetem Muster, darunter ein Bruchstück eines Kruges vom sogenannten Typ Murga (Abb. 8. — Taf. VIII. 5.), Stücke anderer, ähnlicher Krüge (Taf. I. 6., Taf. IV. 1., 2., Taf. VIII. 6.), Rand- (Taf. I. 9. — Taf. IX. 18.) und Schulterteil eines Krausengefässes, Scherbe eines Gefässes unbekanntem Formats (Taf. IV. 3.).

— Scheibengedrehte, graue Bruchstücke mit eingekratztem Wellenlinienbündel, und zwar Rand- und Schulterteile eines Krausengefässes (Taf. II. 1. — 3., Taf. IX. 5.), Bruchstück mit geradem Rand (Taf. V. 1. — Taf. IX. 22.), Scherbe eines dünnwandigen Gefässes (Taf. I. 7. — IX. 13.).

— Scheibengedrehter, grauer, feingeschlemmter Gefässteil mit spherischem Bauch und profiliertem Unterteil (Taf. III. 4. — Taf. IX. 19.), ein mit Einkerbungen verzierter Bauchteil ähnlicher Ausführung (Taf. VIII. 7.).

— Reste scheibengedrehter, grauer Gefässe mit körniger Schlemmung, darunter geschweift ausladende Rand- und Schulterteile (Taf. I. 3., 4. — Taf. IX. 3., 4., Taf. II. 6. — Taf. IX. 6., Taf. III. 2. — Taf. VIII. 2., Taf. III. 3. — Taf. VIII. 4., Taf. III. 4. — Taf. IX. 9., Taf. III. 5. — Taf. VIII. 1.), Wand- und Unterteile (Taf. I. 5., Taf. II. 5., Taf. III. 7a., b. — Taf. IX. 20.) topfförmiger Gefässe. Auf die gleiche Technik weisen die Bruchstücke mit scharfer Bauchlinie (Taf. I. 1. — Taf. IX. 2., Taf. II. 7. — Taf. IX. 7.) und mit Henkelstummel (Taf. I. 2. — Taf. IX. 1.) hin.

— Bruchstücke handgeformter Töpfe mit ausladendem Rand (Taf. I. 8. — Taf. IX. 12., Taf. II. 9., 10., — Taf. IX. 10., 11., Taf. III. 1. — Taf. IX. 8.) und mit Einkerbungen auf dem sich nach aussen hin verdickendem Rand (Taf. II. 8. — Taf. IX. 8., Taf. III. 6. — Taf. IX. 3., Taf. IV. 4., 5. — Taf. IX. 14., 15.), Scherben handgeformter, deckelförmiger Gefässe (Taf. IV. 6., 7. — Taf. IX. 16., 17.). Ausserdem sind noch der tönernen, doppelkonische Spinnwirtel, ein Stück einer Bleiplatte und die Reste von Eisenschlacke zu erwähnen.

Den Krug vom Typ Murga (Abb. 8., Taf. VIII. 5.) können wir mit dem Ende des IV-ten, bzw. in das V-te Jh. datieren⁵⁻⁷. Die nächsten Analogien zu den Töpfen mit geschweift ausladendem Rand (Taf. I. 3., 4. — Taf. IX. 3., 4., Taf. II. 6. — Taf. IX. 6., Taf. III. 2. — Taf. VIII. 2., Taf. III. 3. — Taf. VIII. 4., Taf. III. 4. — Taf. IX. 9., Taf. III. 5. — Taf. VIII. 1.) finden wir im germanischen Haus von Mohács⁸⁻⁹, und im Gräberfeld aus dem III.—IV. Jh. von Marosszentanna (Sintana de Mureş)¹⁰⁻¹². Aus diesem Gräberfeld¹¹, und von der Siedlung Hódmezővásárhely — Solt Palé aus der zweiten Hälfte des IV-ten Jhs.¹³ kennen wir Parallelen zur Scherbe des mit Einkerbungen verzierten Bauchstückes (Taf. VIII. 6.).

Im Fundmaterial dieser Siedlung ist auch das Gegenstück zu unseren deckelförmigen Gefässbruchstücken (Taf. IV. 6., 7. — Taf. IX. 16., 17.) zu finden¹⁴. Die Krausengefässe (Taf. I. 9. — Taf. IX. 18., Taf. II. 1.—3. — Taf. IX. 5.) waren bis zur Mitte des V-ten Jhs. im Gebrauch¹⁵⁻¹⁷. Der knöcherne Dreilagenkamm römischer Herkunft (Taf. VI.) gehörte zu dieser Zeit in dieser Gegend zur Tracht germanischer Völker¹⁸⁻²³.

Auf Grund des obenerwähnten können diese Objekte mit dem Ende des IV-ten bzw. in das V-te Jh. datiert werden. Der Umstand, dass die Lage der 1. Grube zum 1. Haus ähnlich war wie die der 4. Grube zum 2. Haus, ist vielleicht mit irgendeiner siedlungssystematischen Gesetzmässigkeit in Zusammenhang zu bringen: das Haus und die unregelmässige Grube mit viel Fundmaterial konnten eine Einheit bilden.

Aus der Arpadenzeit stammen die 7. Grube und die Gräben I—VIII.²⁷ Letztere lassen sich lediglich durch ein rotes Bruchstück mit einer eingekratzten, waagerechten Linie aus dem Graben I. (Taf. V. 8.) datieren. Zu dieser Epoche gehören die überwiegend in der Nähe von Gräben freigelegten roten Scherben mit Wellenlinienbündeln, und waagerechten Streifenbündeln (Taf. IV. 9.; — Taf. V. 2., 4—6., Taf. V. 7. — Taf. IX. 21.), der Henkel eines handgeformten tönernen Kessels (Taf. IV. 10.)²⁸. Hierher zählen für auch — mit Vorbehalt — das beigabenlose Hundegrab²⁹, α Grab).